

САРАДЊА НИКОЛЕ ВУЛИЋА СА НАРОДНИМ МУЗЕЈЕМ У НИШУ

Никола Вулић је својим радом на пољу археологије, историје и класичне филологије постигао значајне резултате који су допринели унапређењу ових наука у првој половини XX века. Истраживао је античку историју, класичну филологију, епиграфику и нумизматику. Објавио је више од 550 радова на српском и више страних језика у најугледнијим научним часописима: *Гласу СКА*, *Гласнику српског краљевског друштва*, *Старинар*, *Kliu*, *Rivista di storia antica*, *Jehresheftedes Österreichhischen Archäologischen Instituts*. Прикупљао је и објављивао епиграфске споменике са територије Србије и Македоније и тиме поставио основне принципе епиграфских истраживања.¹ (сл. 1)

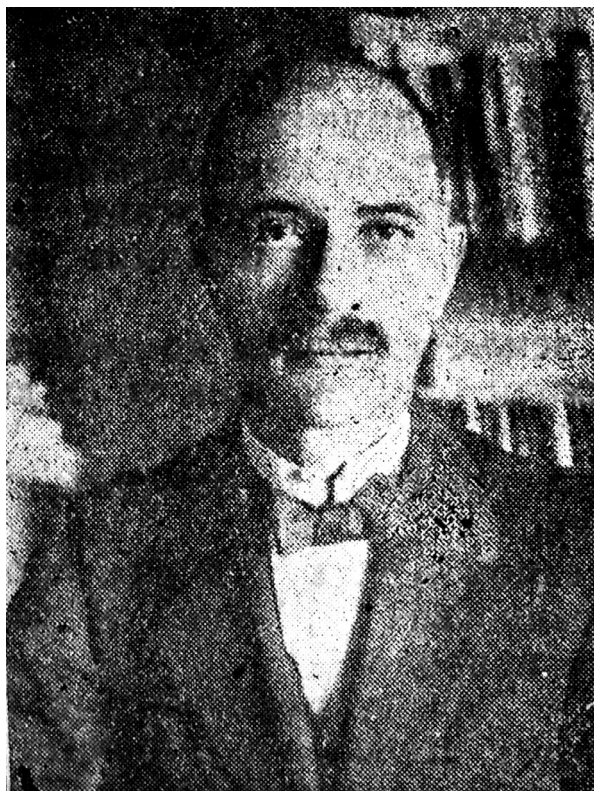
Вулић се бавио и археолошким истраживањима током којих је радио и на прикупљању споменика. Он је вишегодишњим радом на бројним локалитетима учинио да мноштво споменика стигне у музејске збирке београдског, скопског и нишког музеја. Захваљујући сачуваној преписци Николе Вулића са Нишким музејем може се нешто више рећи о њиховој сарадњи и Вулићевом подстицају на оснивању ове институције. Нишки музеј је основан 1933. године, а Вулић је отпочео археолошка ископавања у граду и његовој околини још почетком XX века.² Године 1899. Вулић је заједно са Премерштајном истраживао Тврђаву, када им је у војничком кругу старог града командант Никола Петровић омогућио да почну са ископавањима. Вулић је са Премерштајном тих година боравио и у Равни код Књажевца, где су открили велики број споменика, које су касније и објавили.³ Године 1905. Вулић је поново обишао Ниш и околину и том приликом је направио преписе натписа до којих је дошао али је обишао и локалитете у околини града. Недалеко од села Балајнца обишао је рушевине, за које је тврдио да су остаци неког града, али није навео којег.⁴

¹ С. Ферјанчић, Вулић Никола у: С. Ћирковић - Р. Михаљчић, *Енциклопедија српске историографије (=ЕСИ)*, Београд 1997, 320-321; Р. Марић, *Никола Вулић*, *Старинар* 9-10 (1958-1959), 11-12;

² Ж. Петровић, *Народни музеј у Нишу 1933-2003* (2003), 18.

³ НБС, Р 432/7, 68.

⁴ Вулић, *Споменик XLVII* (1909), 151.



Сл. 1 Никола Вулић (1872-1945)

Fig. 1 Nikola Vulić (1872.-1945.)

Балајнац је привлачио пажњу археолога и много година касније и они су у даљим истраживањима полазили од резултата до којих је дошао Вулић.⁵ Мишљење А. Јовановића, да се код Балајнца у античком периоду налазило важно војно утврђење, још увек је на нивоу хипотезе, јер ни најновија археолошка ископавања то још увек нису потврдила.⁶

Приликом обиласка Равне, Вулић је на једном брежуљку у близини локалитета пронашао остатке зидова.⁷ Мештани су веровали да су то остаци цркве и зато су их звали Св. Тројица. Вулић је на основу великог броја предмета из римског доба, пронађених на локалитету, установио да су зидине уствари остаци римског храма. Све пронађене налазе је објавио и постао се да буду допремљени у Народни музеј у Београду.⁸

Обилазећи поменути крај, Вулић је посетио и рушевине једног старог града који се налазио на врху брда Тилварош, преко пута рудника бакра. Зидове су открили сељаци који су на том месту копали, али било је

⁵ Видети радове: А. Јовановић, Археолошке белешке из касноантичког Наиса и околине, *Ниш и Византија* I, (2003), 23-37; М. Милинковић, Нека запажања о рановизантијским утврђењима на југу Србије, *Ниш и Византија* III (2005), 163-182.

⁶ Јовановић, *Ниш и Византија* I (2003), 36-37.

⁷ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 161.

⁸ Вулић, *Споменик* XLVII (1909), 162.

мало остатака и на основу њих није се могло установити из ког периода је кастел. Вулић је код града пронашао један надгробни споменик из римског периода, на основу којег се није могло закључити да је и кастел римски, јер је споменик могао бити узидан у тврђаву као грађевински материјал.⁹

Локалитет у Равни Вулић је посетио и 1908. године о чему је поднео извештај Академији наука.¹⁰ Недалеко од римског храма открио је темеље зидова и остатке мање грађевине. Организовао је вађење више каменних блокова за које се испоставило да садрже натписе. Пронашао је мноштво натписа и материјалних остатака, али је много споменика још увек било под земљом јер како Вулић каже „сељаци су прошле године слабо откопавали.“¹¹ Суочен са таквим приликама Вулић је истакао да ће резултати у археологији бити већи тек када се буде почело са систематким ископавањима за која су била потребна већа новчана средства.

Током овог обиласка терена Вулић је попунио збирку отисака и фотографија грчких и римских натписа и рељефа.¹² На тај начин је настојао да комплетира збирку споменика за коју је сматрао да ће бити корисна за изучавање историје Србије у римско доба. Будући да је био одличан познавалац грчког и латинског језика, оштроумног критичног духа и да је са великом сигурношћу допуњавао и интерпретирао натписе, корист од збирке споменика коју је сачинио и данас је велика.

Потврђена је и Вулићева сарадња са Музејским друштвом у Нишу, које је подстицао и помагао у раду на оснивању Музеја.¹³ Својим знањем и ауторитетом пружао је стручну помоћ Нишком музеју у свим делатностима. Едуковао је прву генерацију музејских радника, вршио је експертизу налаза, залагао се за формирање етнографске збирке и доставио је бројне публикације музејској библиотеци.¹⁴

У архиви нишког Музеја је сачувано око петнаест писама, до сада необјављених, која су део преписке између Вулића и Алексе Ненадовића, секретара Музејског друштва у Нишу.¹⁵ Из писама се сазнаје да је Музеј излазио у сусрет захтевима Вулића, као и да је он увек био спреман да помогне раду Музеја. У Вулићевом писму од 24. фебруара 1934. године упутио је молбу Музеју да у циљу прикупљања натписа, које је требало да објави у Корпусу, неко од његових сарадника сними и начини отиске у

⁹ Вулић, *Споменик XLVII* (1909), 164.

¹⁰ Годишњак СКА XXII (1909), 191-194.

¹¹ Годишњак СКА XXII (1909), 193.

¹² Годишњак СКА XXII (1909), 194.

¹³ Архив Народног музеја у Нишу, Просветно одељење Банске управе министру просвете 27.03.1933.

¹⁴ АНМ, Извештаји и записници са одржаних редовних и годишњих скупштина Музејског друштва у Нишу бр.184, 1935-1939.

¹⁵ АНМ, Документи Музејског друштва у Нишу за 1934. (I) од 29.01 1934-18.04.1934 бр.179; Документи Музејског друштва за 1934 (II) 18.04. 1934-27.06.1934 бр. 179; Документи Музејског друштва за 1934 (III) 28.06.1934-24.12.1934. бр. 179; Документација Музејског друштва за 1935 (17 докумената) бр. 18; Редовне седнице Музејског друштва (1933-1938) Документи везани за оснивање Музејског друштва (50 докумената) бр. 183

упијајућој хартији.¹⁶ У одговору је председник Музејског друштва у Нишу, Милорад Чавдаревић указао Вулићу да је због нових правила у раду са музејским објектима потребно да достави податке о познанику који би извршио снимање и копирање упијајућом хартијом. Након достављених података Музеј је омогућио Вулићевим сарадницима у Нишу да у његово име начине отиске натписа, тако да је Вулић могао да их објављује и пре него што их је видео. Секретар Музеја Алекса Ненадовић у неколико наврата обратио се Вулићу са молбом да Музеју достави научне и археолошке публикације као и „Глас Академија нака“.¹⁷ С обзиром да је Музејско друштво располагало минималним новчаним средствима није било у могућности да их набавља и публикације које је Вулић послао Музеју уведене су инвентар књига и атласа.¹⁸ Увидом у библиотечки фонд потврђено је да се публикације и данас чувају у библиотеци Народног Музеја.¹⁹

Јула месеца 1934. године у Музеј је доспео један споменик из Беле Паланке, на коме се први пут помиње име града Ремесијане и чији је препис А. Ненадовић одмах послао Вулићу. Он је превео натпис и у писму које је упутио Ненадовићу инсистирао је да се споменик, који се налазио на приватном имању у Белој Паланци, што пре превезе у Музеј, како би се сачувао од даљег пропадања.²⁰ Вулић је радио и на изради археолошке карте за територију Ниша и суседних општина, за коју су му били потребни подаци о налазима античког новца из Ниша и његове околине. Због тога се обратио Музеју са захтевом да му доставе податке о музејским налазима новца и других експоната, али само оних за које су имали податке где су тачно нађени.²¹ У једном од писама које је упутио Музеју Вулић је прецизно навео шта је списак требало да садржи и то је табеларно и приказао.²² Вулићу су били потребни и подаци о праисторијском добу и пошто је сазнао да је у Музеју било око 700 извештаја из Ниша и суседних општина о праисторијским налазима замолио је да му их доставе поштом.²³ У врло кратком року Вулић је добио из Музеја све тражене податке на чему им је посебно био захвалан.

¹⁶ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. од 29.01.1934-18.04.1934, фасцикла бр. 179, бр. 188

¹⁷ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. (II) од 18.04.1934-27.06.1934, фасцикла бр.179, бр.161

¹⁸ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934. (III) од 28.06.1934-24.12.1934, фасцикла бр. 179, бр. 248

¹⁹ дугујем захвалност библиотекама Народног Музеја што су омогућиле увид у публикације

²⁰ АНМ, Документи Музејског друштва за 1934 (II) 18.04. 1934-27.06.1934, фасцикла бр. 179, бр.242, 244

²¹ Редовне седнице Музејског друштва (1933-1938) Документи везани за оснивање Музејског друштва (50 докумената) фасцикла бр. 183, 786

²² АНМ, Редовне седнице Музејског друштва (1933-1938), Документи везани за оснивање музејског друштва, бр.183

²³ АНМ, Редовне седнице Музејског друштва (1933-1938), Документи везани за оснивање музејског друштва, 25/2 1036.



Сл. 2 Ископавање остатака римског храма на месту званом Кулине, село Равна код Књажевца, Документација народног музеја Ниш

Fig. 2 Excavations of the Roman temple remains at the site called Kuline, village Ravna near Knjaževac, records of the Niš National Museum

Потврда да је Вулић обилазио Ниш и околину града у циљу посете локалитета, али и прикупљања података о материјалним остацима и епиграфским споменицима су необјављене белешке насловљене „Прилози за археолошку карту секција Ниш“, које су део Вулићеве рукописне заоставштине.²⁴ Рукопис садржи попис свих места у околини Ниша које је Вулић обишао и у којима је пронашао налазе из римског периода. Локалитети су груписани, у зависности од територије на којој се налазе, у пет великих целина. Првој групи припадају села у околини Сврљига. Принцип навођења је увек био исти: назив места, шта је у њему пронађено, тачно место локалитета, шта је очувано и из ког периода су налази. Уколико се локалитет налазио на нечијем имању обавезно је наводио име власника имања, као и ситније налазе уколико их је било.²⁵ Натписе пронађене на овој територији објављивао је у Академијиним издањима Споменика.²⁶

Другој групи припадају локалитети у Нишу и данашњим приградским насељима. Вулић је указао на то да је сам обишао све локалитете и неке од покретних налаза прикупио и доставио Музеју у Нишу.²⁷ Осталим трима групама припадају локалитети у ближој околини Ниша, навођени на исти

²⁴ НБС, Р 467/76, I-V

²⁵ НБС, Р 467/76, I

²⁶ Вулић, *Споменик LXXV* (1933), 72. натпис 207; Вулић, *Споменик XCVIII* (1941-48), бр. 417

²⁷ НБС, Р 467/76, II; *Starinar* 1935/36, 176-178.



Сл. 3 Ископавања остатака римског храма на месту званом Кулина, село Равна код Књажевца, ископавања организовао Нишки музеј 1937. године, Документација народног музеја Ниш

Fig. 3 Excavations of the Roman temple remains at the site called Kuline, village Ravna near Knjaževac, excavations organized by Niš Museum in 1937, records of the Niš National Museum

начин као и у претходним двама групама.²⁸ У посебној свесци, која није насловљена, Вулић је пописао локалитете које је обишао: Нишевачку општину, села Бурдимо, Лалинац, Манојлицу, Рибаре, Драјинац, Варош Извор, Кнез-село, Г. Матејевац, Малче. Забележио је основне податке о налазима и начинио скице пронађених налаза.²⁹ На основу овако прикупљене грађе Вулић је предузео израду археолошке карте. Објављене су две секције археолошке карте на немачком језику: *Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Prilep-Bitolj* (1937.) и *Archäologische Karte von Jugoslawien, Blatt Kavadarci* (1938.).³⁰

Одмах након што је Музеј основан 1933. године Вулић је инсистирао да се предузму истраживања Равне и прихватио је да надзире археолошке радове на овом локалитету.³¹ (сл. 2,3). У Равни су откопане грађевине,

²⁸ НБС, Р 382/2, 25. о налазима у Нишу и околини

²⁹ НБС, Р 467/7 (2)

³⁰ N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Blatt Prilep-Bitolj*. Jugoslavischer Ausschuss des Internationalen Verbandes der Akademien, Beograd, E. Pelikan, стр. 1-54 и једна карта; N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Blatt Kavadarci*. Jugoslavischer Ausschuss des Internationalen Verbandes der Akademien, Beograd, E. Pelikan, стр. 1-23 и једна карта; N. Vulić, *Archäologische Karte von Jugoslawien: Kavadarci*. Издање Југословенског Одбора Међународне Уније Академија. Београд 1938. ЈИČ V 295.

³¹ Ж. Петровић, *Народни музеј у Нишу 1933-2003*, 74.



Сл. 4 Превоз надгробних споменика из Равне у Ниш, Документација народног музеја Ниш

Fig. 4 Transportation of tombstones from Ravna to Niš, records of the Niš National Museum

римски храм, остаци бедема, пронађени су надгробни споменици различите величине и облика из периода од I до III века н.е. Вулић је био иницијатор откупа споменика из Равне из круга касарне XIV пешадијског пука и њиховог преношења у нишки Народни музеј.³² Године 1936. средствима Народног Музеја откупљено је око тридесет споменика из Равне. Транспортовани су возовима о чему сведочи и фотографија из музејске архиве. (сл. 4). Већину тих натписа из Равне Вулић је објавио у *Споменику* ХСVIII.³³ У писму упућеном А. Ненадовићу Вулић га је обавестио да ће у току летњих месеци те (1937.) године „радо пристати да му прави друштво у Равни где ћу доћи и радити о свом трошку; све што има нека иде на откопавање“.³⁴ Вулићево писмо показује колика је била спремност научника да помогне Нишком музеју на чему му је управа била неизмерно захвална. Наиме, у многим музејским извештајима поред захвалности која је исказивана многим научницима увек је посебно истицано име Николе Вулића.³⁵ А. Ненадовић је писмима обавештавао Вулића о свим налазима који су у Музеј допремани са локалитета у Равни, при том наводећи и тачне податке о пронађеним предметима и инвентарни број под којим су заведени.

³² АНМ, Документација Музејског друштва за 1935 (17 докумената), 27/II/

³³ НМН, Архивска књига ред. бр. 6/58

³⁴ АНМ, Документација 1937-1939, 15.04.1937.

³⁵ АНМ, Извештаји и записници са одржаних редовних и годишњих скупштина Музејског Друштва у Нишу 1935-1939, бр. 184

Приликом Вулићеве посете Нишу он је фотографисао музејске предмете и објављивао их у издањима *Споменика СКА*. Вулић је обрадио и епиграфске споменике са подручја Ниша и први је научник који је указао на „натпис који говорио о лику који се вежба у морнарској служби“.³⁶ На основу тог натписа Вулић је закључио да је на Нишави постојала мала пловна флота, што су потврдили и други научници много година касније.³⁷

Вулићу су на археолошким локалитетима велику помоћ пружали и археолози-аматери, учитељи, свештеници али и понеки земљорадник одушевљен старинама. Управо је Душан Лазаревић, из села Равна, био један од Вулићевих најпоузданијих сарадника на терену.³⁸ Сарадња између Вулића и Лазаревића је почела 1925. године. Од тада је овај археолог-самоук, како га је Вулић називао, сакупљао античке споменике са локалитета Тимакума и предавао их Вулићу, који је потом након што би их обрадио, организовао њихов пренос у Нишки музеј.³⁹ О Лазаревићу је Вулић говорио са дубоким поштовањем и сматрао га једним од својих најбољих сарадника аматера. Вулић је Музеј у Нишу упутио да се за сва обавештења и боравак у селу обрате Лазаревићу. Он је излазио у сусрет члановима Музеја, сакупљао је важне предмете, прикупљао је потребне податке и помагао Музеју и након Вулићеве смрти.⁴⁰ Лазаревић је пред своју смрт, августа 1958. године, завештао својим потомцима да наставе да раде на обогаћивању музејских збирки.⁴¹

У току летњих месеци 1935. и 1936. године Вулић је боравио у Нишу и надгледао археолошке радове код Брзог Брода, у Нишкој бањи и Равни. Током ископавања у Брзом Броду откривена је одаја са савршено урађеним мозаиком. Препорука еминентних археолога, међу њима и Вулића, била је да се мозаик конзервира тако што ће се над њим подићи конструкција од тврдог материјала. Вулић је изнео претпоставку да је одаја са мозаиком један део палате цара Константина, те би стога требало, након подизања конструкције над мозаиком, убрзано наставити ископавања.⁴² Заштитна зграда је подигнута 1939. године, а настављена су и ископавања која су потврдила Вулићеве претпоставке да се ради о репрезентативној грађевини.⁴³

Сарадња између Вулића и нишког Музеја прекинута је трагичним догађајима који су уследили избијањем Другог светског рата. Зграду Музеја су 2. септембра 1944. године бомбардовали савезници. Под

³⁶ АНМ, Нишки музеј Банској управи о преношењу споменика, 27.03.1935.

³⁷ П. Петровић, *Ниш у античко доба* (1999), 52.

³⁸ *Летопис Народног музеја у Нишу I књига, О оснивању и отварању историјско-етнографског музеја у Нишу*, 16-17.

³⁹ АНМ, Архивска књига ред. бр. 6/58

⁴⁰ АНМ, О оснивању и отварању историско-етнографског Музеја у Нишу, 18.

⁴¹ АНМ, О оснивању и отварању историјско-етнографског Музеја у Нишу, 19.

⁴² АНМ, Извештај Управе музеја Бану Моравске бановине, 8.09.1935.

⁴³ П. Петровић, *Медијана резиденција римских царева* (1994), 29-34.

рушевинама је нестало највећи део праисторијске и етнографске збирке и скоро половина античке и византијске збирке, а највећи део уметничке збирке са библиотеком је претрпео велика оштећења.⁴⁴

Irena Ljubomirović

COOPERATION OF NIKOLA VULIĆ WITH NATIONAL MUSEUM IN NIŠ

Nikola Vulić has, with his work in the field of archeology, history and classical philology, achieved significant results that have contributed to improvement of these sciences in the first half of XX century. He researched ancient history, classical philology, epigraphy and numismatics. He has published over 550 papers in Serbian and in several foreign languages in the most prestigious scientific journals: the *Глас СКА* (Voice of SKA), *Гласник српског краљевског друштва* (Serbian Journal of the Royal Society), *Старинар* (Antique dealer), *Kli*, *Rivista di storia antica*, *Jehresheftedes Österreichhischen Archäologischen Instituts*. He was collecting and publishing epigraphic monuments from Serbian and Macedonian territory, and thus founded the basic principles of epigraphic research.

In the archive of Niš Museum, round fifteen letters were preserved, so far unpublished, which are part of the correspondence between Vulić and Aleksa Nenadović, Secretary of the Museum Society in Niš. After examining the records, it was possible to determine the results of cooperation between Niš Museum and the Museum Society and Nikola Vulić. According to reports and letters, and published epigraphic material, it was possible to observe also the archaeological works on the territory of Naissus and Ravna in the period from 1900 until the beginning of World War II.

Vulić, during archaeological excavations, also worked on collecting monuments. With his many years work in many localities, he managed that many monuments reach the collections of Belgrade, Niš and Skopje Museums. Vulić's cooperation with the Museum Association in Niš was also confirmed, which work on founding the museum he encouraged and assisted. Thanking to preserved correspondence of Nikola Vulić with Niš Museum, there may be a little more to say about their cooperation and Vulić's encouragement for founding of this institution. The Niš Museum was founded in 1933, and Vulić began archaeological excavations in and around the city even at the beginning of XX century. With his knowledge and authority he provided technical support to the Niš Museum in all its activities. He educated the first generation of museum staff, conducted the findings expertise, advocated for founding of the ethnographic collection and provided a number of publications to the museum library.

⁴⁴ Ж. Петровић, *Народни музеј у Нишу 1933-2003*, 98.

